

Leonard Blussé, *De Chinezenmoord. De kolonisatie van Batavia en het bloedbad van 1740*

(Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2023, 360 pp., ISBN 9789463821810).

Leonard Blussé benutte de coronatijd om zijn langverwachte studie over de Chinezenmoord in Batavia in 1740 te schrijven. Als historicus en sinoloog kan hij bogen op een lange lijst van publicaties over Batavia, de inter-Aziatische handel in de zeventiende en achttiende eeuw en de rol van Chinezen daarin, en beschikt hij over een ruime kennis van VOC-archieven en relevante Chinese bronnen.

De opkomst van Batavia was onlosmakelijk verbonden met de komst van duizenden Chinese immigranten die als handelaren, ambachtslieden en arbeiders hun bijdrage leverden aan de bloei van de stad. De VOC kon niet zonder de Chinese arbeid, terwijl Chinese handelsnetwerken toegang hadden tot de uithoeken van de archipel. Blussé schetst in de eerste hoofdstukken hoe de symbiotische relatie tussen de VOC en Chinezen tot stand kwam en wie daarvan profiteerde, maar hij geeft ook aan waar de haarscheuren in deze relatie tot breuken konden leiden. Hiermee voegt hij een belangrijke historische context toe aan oudere studies, zoals die van J. Th. Vermeulen (*De Chineezers te Batavia en de troebelen van 1740* (1938)), die alleen de moorden van 1740 beschreven.

Tussen 1680 en 1740 nam de Chinese populatie in en rond Batavia snel toe. Steeds meer Chinese ondernemers vestigden zich in de Ommelanden rondom de stad waar zij suikermolens exploiteerden, zo laat Bondan Kanumoyoso zien (*Beyond the city wall: Society and Economic Development in the Ommelanden of Batavia, 1684-1740* (2011)). Ook binnen de stadsmuren groeide de Chinese bevolking. Enerzijds profiteerde de VOC van deze toevloed van goedkope arbeid, maar geleidelijk aan nam de angst toe overspoeld te worden door onbeheersbare migratiegolven uit China. Zolang er voldoende vraag was naar suiker konden de meeste migranten aan de slag in de suikermolens. Maar toen vanaf 1720 de suikerprijzen daalden, ontstonden er spanningen tussen eigenaren van suikermolens en arbeiders die minder kregen uitbetaald en tussen leden van de VOC-elite in Batavia die eigenaren waren van de landerijen buiten de stad, en exploitanten van suikermolens die hun pacht niet meer konden betalen. Daar kwam nog bij dat door de snelle uitbreiding van de suikercultuur rond Batavia veel bos werd gekapt en het ecologisch evenwicht verstoord raakte. De watertoevoer naar de stad nam ook af en in poelen stilstaand water hadden malariamuggen vrij spel. Dat kostte in de loop van de achttiende eeuw duizenden werknemers van de VOC het leven.

Behalve nieuwe inzichten in ontwikkelingen buiten de stad, geeft Blussé ook een nieuwe analyse van wat zich in de kring van voc-machthebbers in de stad afspeelde. Hij schetst hoe het bestuur functioneerde en vooral hoe de voc elite zichzelf in hoog tempo trachtte te verrijken om daarna zo snel mogelijk weer gefortuneerd huiswaarts te keren. Die pogingen gingen gepaard met interne conflicten en slopende vetes. Door dalende suikerprijzen, malaria, naijver en ruzies, en sluimerende onrust buiten de stad kwam er een einde aan de bloeiperiode van Batavia.

Tegen deze achtergrond ontvouwt Blussé het drama dat in 1740 tot een climax kwam. Hij doet dat door zijn boek in te delen volgens de opbouw van het klassieke drama: enscenering, intrige, climax en catastrofe, gevolgd door een onverwachte plotwending. Hoofdpersonen zijn de achterneven Adriaan Valckenier en Gustaaf Willem van Imhoff, met in een belangrijke bijrol de kapitein van de Chinezen, Ni Hoekong. Valckenier en Van Imhoff maakten carrière in het voc-bestuur in Batavia, wisselden elkaar af als gouverneur-generaal en zouden een bittere onderlinge vete uitvechten.

De directe aanleiding voor de opstand was een hernieuwde daling van de suikerprijzen in oktober 1740, terwijl voc-bestuurders aan Chinese ondernemers steeds hogere lasten oplegden. Toen in de Ommelanden groepen Chinezen in opstand kwamen, raakten voc-bestuurders en burgers in Batavia in paniek. De Chinese inwoners van Batavia (meer dan 4000) werden uitgemoord en er werd buiten de stad ook jacht gemaakt op alles wat Chinees was. In totaal vielen er wellicht 10.000 slachtoffers. Ni Hoekong zou de greep op zijn achterban kwijt raken en de verdenking op zich laden met de opstandelingen te heulen.

Blussé verwijst in dit verband kort naar de traditie van boerenopstanden in China die keizers ten val konden brengen door hun Hemels Mandaat in twijfel te trekken, maar hij gaat er niet dieper op in. Theoretische verdieping lijkt niet het doel van dit boek, waarin het verhaal centraal staat. Dat neemt niet weg dat de analyse van Blussé wel degelijk nieuw en verhelderend is. Anders dan het beeld dat de voc vervolgens uitdroeg, namelijk dat de Chinezen het probleem vormden – een mooi voorbeeld van *blaming the victim* – betoogt Blussé dat zowel de aanleiding tot opstand als de schuld van de massamoord geheel bij de voc lag. En anders dan Vermeulen, die Valckenier als enige hoofdschuldige aanwees, volgt Blussé een Chinese kroniek uit 1793 die Van Imhoff als de kwade genius identificeert. Toen men na afloop van de moordpartij weer bij zinnen was gekomen volgde een uitputtend moddergevecht tussen Valckenier en Van Imhoff die elk de leiding van de voc in Holland probeerden te overtuigen dat de ander fout zat. En zoals de plotwending van het drama al doet vermoeden, bleek de winnaar van het gevecht toch ten onder te gaan.

Net als in Manilla, waar in 1603, 1639, 1662 en 1686 door de Spanjaarden ook massamoorden op Chinezen werden gepleegd, kwam

na enkele jaren de migratiestroom uit China naar Batavia weer op gang. Economische motieven wonnen het van angst en wrok. Maar voortaan was er een grotere distantie tussen Europese machthebbers en Chinese migranten. Dat beleid werd in de latere koloniale periode voortgezet en sporen daarvan zijn in het huidige Indonesië nog steeds zichtbaar.

Met dit boek heeft Blussé een gezaghebbende klassieker geschreven, waarvan we mogen hopen dat er snel Engelse en Indonesische vertalingen zullen verschijnen.

Henk Schulte Nordholt, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en
Volkenkunde Leiden